

**ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՀԱՐԱՎԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԲԱՂԱԴՐԻՉԻ
ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ՄԻՆՉԵՎ 2022 Թ.***

ԱԼԵՆ ԴԵՎՈՆՂՅԱՆ

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ՌԴ-ն ունեցել է արտաքին քաղաքականության 5 հայեցակարգ՝ 1993, 2000, 2008, 2013, 2016-ին: Անկախացման առաջին տարիների ՌԴ-ի հայեցակարգերը նոր աշխարհաքաղաքական իրավիճակին հարմարվելու, սեփական տեղն ու դերը գտնելու խնդիր ունեին: Հետագայում, սակայն, նպատակ դրվեց, որդեգրել բազմաբևեռ աշխարհի հայեցակարգը՝ գործակցելով Չինաստանի, Հնդկաստանի և այլ պետությունների հետ:

Նշենք, որ հիշյալ բոլոր հայեցակարգերում ՌԴ-ն մեծ կարևորություն էր տալիս Հարավային Կովկասին ու հետխորհրդային տարածաշրջանին առհասարակ: Մոսկվան մի կողմից ակտիվ գործակցում էր հարավկովկասյան երկրների հետ, մյուս կողմից՝ փորձում միջնորդական առաքելությամբ մասնակից լինել այդտեղ առկա կոնֆլիկտների լուծմանը՝ ինտեգրացիոն նախաձեռնություններին հարավկովկասյան երկրներին ներգրավելով:

Բանալի բառեր - ՌԴ, արտաքին քաղաքականության հայեցակարգ, Հարավային Կովկաս, ՀԱՊԿ, ԵԱՏՄ, ինտեգրացիա, հակամարտություններ, Լեռնային Ղարաբաղ, Հայաստանի Հանրապետություն, Ադրբեյջան

ՌԴ-ն ավանդաբար եղել ու այսօր էլ շարունակում է մնալ տարածաշրջանային և համաաշխարհային ուժային այն բևեռը, որի շահերի, արտաքին անվտանգային քաղաքականության նպատակները աշխարհաքաղաքական եղանակ են ստեղծում ինչպես եվրոպական մայրցամաքում, Մերձավոր Արևելքում, այնպես էլ Հվ. Կովկասում: Ունենալով կենսական շահեր ուժային սուր մրցակցության թատերաբեմ Հվ. Կովկասում՝ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ՌԴ-ն մի քանի անգամ վերանայել է տարածաշրջանային իր ռազմավարությունը. տարածաշրջանի որոշ երկրների հետ գործընկերային հարաբերությունները վերածվել են մրցակցային-թշնամականի, իսկ մի շարք այլ երկրների հետ հակառակը դրանք խորացել են դառնալով դաշնակցային:

Փոփոխվել են նաև տարածաշրջանում ՌԴ-ի ռազմատեխնիկական ներկայության ձևն ու աշխարհագրությունը, որը մի կողմից՝ Արև-

* Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 21T-5F218 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

մուտք-ՌԴ մրցակցության, մյուս կողմից՝ երկրի էլիտաների քաղաքական մտեցումների, ինչպես նաև տարածաշրջանի պետություններում նրա դերի ու նշանակության վերագնահատման, նոր իրողություններին իր արտաքին քաղաքականությունը հարմարեցնելու նպատակ էր հետապնդում: Իրականում նման փոխակերպումները միանգամայն օրինաչափ ու արդարացված էին, քանի որ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո էլ-ցինյան ՌԴ-ի համաշխարհային դերակատարման հստակեցման անհրաժեշտություն էր առաջացել: Հարկավոր էր վերականգնել նախկին ազդեցությունը հետխորհրդային երկրներում, ապահովել կայունության միջավայր, դառնալ համաշխարհային տնտեսության ու միջազգային հանրույթի լիարժեք անդամ: Հենց այս առումով ՌԴ արտաքին քաղաքական հայեցակարգը(ԱՔՀ) և կովկասյան ուղղությամբ նրա փոխակերպումների համակողմանի ուսումնասիրությունը կարևոր են:

Հողվածի հետազոտության հիմք ենք դարձել նախագահներ Բ. Ելցինի (1991-1996, 1996-2000), Վ. Պուտինի (2000-2008, 2012 - մինչ օրս) և Դ. Մեդվեդևի (2008-2012) կառավարման ժամանակահատվածները և ՌԴ-ում ընդունված (1993, 2000, 2008, 2013, 2016) ԱՔՀ-ները համադրելու, ընդհանրություններն ու տարբերությունները վեր հանելու մեթոդը:

ՌԴ-ում արտաքին քաղաքական առաջին հայեցակարգը ընդունվել է 1993 թ. ապրիլին, որը մասնագիտական գրականության մեջ կոչվում է «Կոզիրևի դոկտրին»։ Այն արտաքին քաղաքական հիմնական մտեցումները հայեցակարգայնացնելու ՌԴ ղեկավարության առաջին փորձն էր: Այն, բացի նման փաստաթղթերի համար պարտադիր դրույթներից («անվտանգության և ինքնիշխանության ապահովում, ՌԴ քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանություն, ներքին զարգացման համար արտաքին բարենպաստ պայմանների ստեղծում» և այլն), կրում էր ժամանակի աշխարհաքաղաքական փոփոխությունների դրոշմը, նոր աշխարհում իր տեղն ու դերը գտնելու օրակարգը, ինչպես նաև՝ արդեն հետխորհրդային երկրների հետ նոր կարգավիճակում հարաբերություններ ձևավորելու իրողությունները:

1993-ի դոկտրինը բաժանվում էր 15 հիմնական ուղղությունների՝ 1) Համագործակցության երկրներ, 2) սպառազինությունների վերահսկողություն և միջազգային անվտանգություն, 3) տնտեսական բարեփոխումներին աջակցություն, 4) ԱՄՆ, 5) Եվրոպա, 6) ասիախաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջան, 7) Հարավային և Արևմտյան Ասիա, 8) Մերձավոր Արևելք, 9) Աֆրիկա, 10) Լատինական Ամերիկա, 11) ՄԱԿ և միջազգային այլ կազմակերպություններ, 12) Չմիացած երկրների շարժում, 13) մարդու իրավունքներ և հիմնարար ազատություններ, 14) կրոն և կրոնական կազմակերպություններ, 15) բնապահպանական խնդիրներ: Թեև միջազգային քաղաքական տիրույթին վերաբերող ուղղությունները գրեթե նույնը մնացին նաև հետագա հայեցակարգերում,

սակայն «Կոզիրևի դոկտրինը» հաջորդներից տարբերվում էր նրանով, որ հստակ ուղենշված չէին ՌԴ համաշխարհային և տարածաշրջանային առաջնահերթությունները:

1993-ի հայեցակարգը վառ արտահայտված հռչակագրային բնույթ ուներ¹, իսկ դրույթները աչքի էին ընկնում ձևակերպումների անորոշությամբ, պարունակում էին մեծաքանակ կրկնություններ, որից եզրակացնում ենք՝ այն ընդունվել էր սառը պատերազմի ավարտի ու ԽՍՀՄ փլուզման պայմաններում և փաստորեն արտացոլում էր հետևյալ չորս հիմնական միտումները.

1) հետխորհրդային տարածքի երկրների հետ բարիդրացիական հարաբերությունների զարգացման անհրաժեշտություն,

2) ջանքերի կենտրոնացում Արևմուտքի առավել զարգացած երկրների համայնքին ՌԴ-ի ինտեգրմանը,

3) շուկայական բարեփոխումներ իրականացնելու համար արտաքին բարենպաստ պայմաններ ապահովելու ձգտում,

4) Ասիայի, Մերձավոր Արևելքի, Աֆրիկայի և Լատինական Ամերիկայի երկրների հետ փոխշահավետ հարաբերությունների պահպանման նոր կուրս:

Հետխորհրդային տարածաշրջանում ու Հվ. Կովկասում վերոնշյալ հայեցակարգի դրույթները կյանքի կոչելու տեսանելի քայլերից ամենից նշանակալին 1991 թ. դեկտեմբերին Անկախ պետությունների համագործակցության (ԱՊՀ) ձևավորումն էր: ՌԴ-ն փաստորեն դե յուրե հանդես էր գալիս ԽՍՀՄ իրավահաջորդ. դա ենթադրում էր միջազգային բոլոր կազմակերպություններում (այդ թվում՝ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդում տեղի պահպանում) մասնակցություն և միջազգային պայմանագրերի կատարում: ՌԴ-ն նաև ժառանգեց ԽՍՀՄ միջուկային զինանոցը և պետական պարտքը: Այսպես կոչված «քաղաքակիրթ բաժանման» շնորհիվ կարգավորվեցին նախկին միութենական հանրապետությունների հետ քաղաքական, իրավական, տնտեսական, հումանիտար և այլ հարցեր²: ՌԴ և հետխորհրդային երկրների շահերի տեսանկյունից կարևոր քայլ էին նաև 1992 թ. մայիսին Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կնքումը, 1993 թ. հունվարին ԱՊՀ կանոնադրության ընդունումը³, որոնցով ավարտվեց կազմակերպության ինստիտուցիոնալացման գործընթացը, և «ԱՊՀ-ում ռազմական դիտորդների և խաղաղության պահպանման հավաքական ուժերի խմբերի մասին համաձայնագրի ստորագրումը» (1992 թ. մարտի 20), որը տարածաշրջանում խաղաղապահ գործողություններ իրականացնելու

¹ Տե՛ս **Неймарк М. А.** Эволюция внешнеполитической стратегии России. М., Проспект, 2020, էջ 73:

² Տե՛ս **Козырев А. В.** Преображение., М. Международные отношения, 1994, էջ 53:

³ Տե՛ս **Козырев А. В.** Внешняя политика преобразующейся России // Вопросы истории. 1994, № 1, էջ 6-7:

անհրաժեշտ ենթակառուցվածք է:

Չնայած ձեռնարկված քայլերին, այնուամենայնիվ ՌԴ-ն ու արտասահմանյան մերձավոր երկրները չկարողացան պահպանել ռազմավարական և տնտեսական միասնական տարածքները, որտեղ գործունեությունը պետք է իրականացվեր միավորված զինված ուժերի և միասնական ռուբլու գոտու միջոցով: Ավելին, 1994-ին «Ազատ առևտրի գոտու մասին» համաձայնագրի ստորագրումը թույլ չտվեց Համագործակցության ներսում առևտրատնտեսական կապերի սրընթաց կրճատումը⁴: Ցավոք, Համագործակցության բոլոր երկրների անդամակցությունը ԵԱՀԿ-ին և 1975 թ. Հելսինկյան եզրափակիչ ակտում շարադրված պարտավորությունները չդարձան երաշխիք ընդդեմ բազմաթիվ հակամարտությունների, որոնք բռնկվել էին նախկին ԽՍՀՄ տարածքում. Մերձդնեստրը՝ Մոլդովայում, Աբխազիան ու Չվ. Օսիան՝ Վրաստանում, Լեռնային Ղարաբաղը՝ Ադրբեջանում, քաղաքացիական պատերազմը Տաջիկստանում: Դրանցից յուրաքանչյուրի կարգավորման գործում ՌԴ-ն կարևորագույն դեր ուներ: Այսպես, օրինակ, դեռևս 1992-ից ՌԴ-ն Մինսկի գործընթացի համանախագահ երկիր էր և ոչ միայն ակտիվ միջնորդական ջանքեր էր գործադրում մի կողմից Ադրբեջանի, մյուս կողմից ԼՂՀ-Հայաստանի միջև հակամարտությունում, այլև հասավ այն բանին, որ հենց նրա միջնորդությամբ այդ համակարտության գոտում 1994 թ. մայիսի 12-ին կրակի դադարեցման եռակողմ համաձայնագիր ստորագրվի:

Այս փուլում ՌԴ-ն կարևոր դեր ստանձնեց նաև Վրաստանում. 1992 թ. հունիսի 24-ին այդ երկու երկրները ստորագրեցին «Վրաց-օսական հակամարտության կարգավորման սկզբունքների մասին համաձայնագիր» (ավելի հայտնի է Մոչիի կամ Դագոմիսի համաձայնագիր), որի համաձայն խաղաղության հաստատման և իրավակարգի պահպանման համար տարածաշրջանում ստեղծվում էր վերահսկիչ խառը հանձնաժողով՝ կազմված ՌԴ-ի, Վրաստանի և Չվ. Օսիայի ներկայացուցիչներից:

2000 թ. հունիսի 28-ին հաստատվեց ՌԴ արտաքին քաղաքականության նոր հայեցակարգը, որը բովանդակային հիմք ծառայեց հետագա՝ 2008 թ., 2013 թ. և 2016 թ. հայեցակարգերը մշակելիս: Նշենք, որ առաջին փաստաթղթի կառուցվածքը մինչ օրս գրեթե նույնն է.

1) «Հնդհանուր դրույթներ», որտեղ տրված է հայեցակարգի սահմանումը, փաստաթղթի իրավական հիմքը, ինչպես նաև ձևակերպված են ՌԴ-ի արտաքին քաղաքական ուղեգծի հիմնական նպատակներն ու գերակայությունները:

2) «Ժամանակակից աշխարհը և ՌԴ-ի արտաքին քաղաքականությունը», որն ընդհանուր պատկերացում էր տալիս տվյալ պատմա-

---

⁴ Ст' u Послание Президента Российской Федерации Б. Н. Ельцина Федеральному собранию от 16 февраля 1995 // Дипломатический вестник. 1995, № 3, էջ 3-7:

կան ժամանակաշրջանում միջազգային հարաբերությունների հիմնական միտումների և դրանց մեջ ՌԴ-ի տեղի մասին:

3) «ՌԴ-ի առաջնահերթությունները համաշխարհային խնդիրների լուծման գործում», որտեղ ամփոփված էին այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք էին «նոր աշխարհակարգի ձևավորումը», «միջազգային անվտանգության ամրապնդումը», միջազգային տնտեսական հարաբերությունների զարգացումը, մարդու իրավունքների պաշտպանությունը և արտաքին քաղաքականության տեղեկատվական սպասարկումը:

4) «Տարածաշրջանային գերակայություններ», որտեղ շարադրված էին ՌԴ-ի և ԱՊՀ-ի, Եվրոպայի (ինչպես նաև՝ ԱՄՆ-ի), Ասիայի, Մերձավոր Արևելքի, Աֆրիկայի և Կենտրոնական ու Հարավային Ամերիկաների երկրների միջև հարաբերությունների վիճակն ու հեռանկարները:

5) «ՌԴ արտաքին քաղաքականության ձևավորում և իրականացում», որում թվարկվում էին արտաքին քաղաքական ուղեգծի մշակմանը և իրականացմանը մասնակցող հիմնական մարմինները:

Նշենք, որ 2000 թ. ՌԴ ԱԲՀ-ն գաղափարապես սերտորեն փոխկապակցված էր ռազմավարական փաստաթղթերի մեկ այլ փաթեթի, մասնավորապես՝ ՌԴ 1997 թ. Ազգային անվտանգության հայեցակարգի հետ, որի նպատակը միաժամանակ երկու խնդիրներ լուծելն էր: Նախ՝ առաջնային էր համարում ամրագրել 1990-ականների երկրորդ կեսին արտաքին քաղաքական ուղեգծում տեղի ունեցած փոփոխությունները և հստակեցնել XXI դարում գործարկելի մոտեցումները: Փաստենք, որ նոր հայեցակարգի էությունը տեղավորվում էր բազմաբևեռ աշխարհ ունենալու ՌԴ ռազմավարական նպատակի մեջ, որտեղ, ըստ պաշտոնական Մոսկվայի, պետք է հատկացվեին իր ներուժին ու ազդեցությանը համապատասխան դերն ու կարգավիճակը: Այս նպատակին հասնելու ՌԴ ընտրած գործելաոճը երկակի էր. մի կողմից նա ցանկանում էր ինտեգրվել տնտեսական և քաղաքական համաշխարհային կառույցներին, ինստիտուտներին, մյուս կողմից՝ իր ազգային շահերի դիրքերից, որը նաև ձևակերպում էր որպես բազմաբևեռություն, ազդեցություն ունենալ համաշխարհային որոշումների կայացման վրա: Հատկապես վերջին գործոնը նաև արձագանք էր Արևմուտքի որդեգրած միաբևեռ աշխարհակարգի մոդելի բացասական հետևանքներին և ենթադրում էր ԱՄՆ-ի և նրա դաշնակիցների ռազմաքաղաքական և տնտեսական գերակայություն, որի դրսևորումն էին նաև Հարավսլավիա (1999 թ.) և Իրաք (2003 թ.) ներխուժումները:

Հիշեցնենք, որ աշխարհակարգի իր տեսլականն առաջ մղելու համար ՌԴ-ն, ի թիվս այլ քայլերի, դեռևս 1997-ին Չինաստանի հետ ստորագրեց երկկողմ հոչակագրեր⁵, իսկ 1998 թ. հանդես եկավ որպես «ՌԴ – Հնդկաստան – Չինաստան» ռազմավարական ձևաչափի ստեղծման

⁵ Տե՛ս «Բազմաբևեռ աշխարհի և նոր միջազգային կարգի ձևավորման մասին» (1997 թ.), «XXI դարում միջազգային կարգի մասին» (2005 թ.) և այլն:

նախաձեռնող, ինչը դարձավ ապագա «BRICS»-ի նախատիպը: Չուգահեռաբար ՌԴ-ն շարունակեց արևմտյան և միջազգային ինստիտուտներում իր ներկայության ամրապնդման գործընթացը⁶: Այս մոտեցման ռազմավարական հեռատեսության արդյունավետությունը ապացուցվեց ոչ միայն 2000-ականներին ՌԴ տնտեսության դինամիկ զարգացմամբ (տարեկան 6-7 %), այլև 2006-ին ԽՍՀՄ պետական պարտքերի վաղաժամկետ մարումով:

ԱՄՆ-ի հետ ռազմավարական ու ռազմական համաշխարհային հավասարակշռության հասնելու իր նախաձեռնություններում ՌԴ-ն հաստատում էր միջուկային զինանոցի կրճատման պատրաստակամությունը, որի վկայությունն էր «Հակահրթիռային պաշտպանության համակարգերի» (ՀՀՊՀ) սահմանափակման վերաբերյալ Նյու Յորքի պայմանավորվածությունների ձեռքբերումը (1997 թ.). դա մոտ յոթ տարի տևած ներքաղաքական քննարկումների արդյունք էր, որին հաջորդեց «Ռազմավարական հարձակողական սպառազինությունների կրճատման մասին» (ՌՀՄԿ) պայմանագրի վավերացումը: Սակայն այդ բոլոր համաձայնությունները չեղարկվեցին, երբ 2002 թ. ԱՄՆ-ն միակողմանորեն դուրս եկավ ՀՀՊՀ-ից: ԱՄՆ-ն այս քայլի հիմնական պատճառը նշում էր 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ին տեղի ունեցած ահաբեկչությունը: Նա պնդում էր, որ այս գործընթացի մասնակից էին «չարիքի առանցքի երկրները», որոնք զանգվածային ոչնչացման զենք են մշակում և հովանավորում են ահաբեկչությունը⁷: Վաշինգտոնի գործողությունների բացասական հետևանքները հարթելու նպատակով ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինի ռազմավարական հարձակողական սպառազինությունների թիվը մինչև 1500 միավոր նվազեցնելու նախաձեռնությամբ հանդես եկավ և ստորագրեց «Ռազմավարական հարձակողական զինանոցի կրճատման մասին պայմանագիրը» (2002 թ.), ըստ որի՝ ՌԴ-ն ու ԱՄՆ-ն պարտավորվում են իրենց միջուկային զինանոցները կրճատել՝ հասցնելով 1700-2200 միավորի:

Փաստենք, որ ԱՄՆ-ի կողմից ՀՀՊ համաշխարհային համակարգի ընդլայնման ծրագրերը իրականում բավականին լուրջ հարված էին միջազգային անվտանգությանն ընդհանրապես⁸ և համաշխարհային

---

⁶ 1997-1998 թթ. ավարտվեց «G-7»-ի վերափոխման գործընթացը «G-8»-ի: 2006 թ.-ին ՌԴ-ն նախագահեց ակումբում: Բացի այդ, ՌԴ-ն համագործակցում էր միջազգային ֆինանսական կազմակերպությունների (մասնավորապես ԱՄՆ-ի, Համաշխարհային բանկի և այլն) հետ համաշխարհային տնտեսության մեջ ներդրումների գործընթացի շարունակականության և 1998-ի դեֆոլտից հետո ՌԴ-ի տնտեսական ներուժի վերականգնման համար:

⁷ Այդ ցուցակում ԱՄՆ պետքարտուղարությունը տեսնում էր Իրանին, Լիբիային, Իրաքին, Սիրիային, Աֆղանստանին և այլ երկրների, որոնք, ըստ նրա, հնարավորություն ունենին ՁՈՁ զենք արտադրել ու հովանավորում էին միջազգային ահաբեկչական մի շարք ցանցերի:

⁸ Տե՛ս և Интервью Президента РФ В.В. Путина немецкой компании АРД. 19 сентября, 2002г.: www.kremlin.ru/events/president/transcript/interviews/21335.

ռազմավարական կայունությանը մասնավորապես: Չէ՞ որ դա մշակվել էր տասնամյակներ շարունակ՝ սառը պատերազմի ուժային հավասարակշռությունը պահպանելու նպատակով⁹: ՌԴ-ն այս նախագիծը (հատկապես Վաշինգտոնի կողմից ՀՀՊՀ-ի տարրեր Լեհաստանում և Չեխիայում տեղակայելու պլանները հրապարակելուց հետո) դիտարկում էր որպես իր ազգային անվտանգությանը սպառնալիք: Որպես այլընտրանք՝ Մոսկվան առաջ էր քաշում մի շարք նախաձեռնություններ (ռադիոլոկացիոն կայանների համատեղ օգտագործում Ադրբեջանում և ՌԴ-ի հարավում (Արմավիր), միջին և փոքր հեռահարության հրթիռների վերացման պայմանագրի ունիվերսալացում և այլն), որոնք, այնուամենայնիվ, պատշաճ արձագանք չստացան Ջ. Բուշ կրտսերի վարչակազմում:

Սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչական գործողությունները ԱՄՆ-ում անվտանգային նոր միջավայրի անհրաժեշտություն ստեղծեցին աշխարհում: ՌԴ-ն, որ բազմիցս էր բախվել ահաբեկչական գործողությունների իր տարածքում¹⁰ ու դրանց դեմ պայքարի շոշափելի փորձ ուներ, փորձեց իր ներդրումն ունենալ այդ նոր չարիքի դեմ համաշխարհային անվտանգության ապահովման ասպարեզում:

Հենց այդ համատեքստում 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչությունից հետո ՌԴ-ն դեմ չեղավ Վաշինգտոնի ստեղծած միջազգային հակաահաբեկչական կոալիցիայի շրջանակներում Ղրղզստանում «Մանաս» ռազմաբազա հիմնելու ԱՄՆ-ի որոշմանը (գործառեց մինչև 2009 թ.), ինչպես նաև Ուզբեկստանի Քարշի-Խանաբադ օդանավակայանը (գործառեց մինչև 2005 թ.) որպես Աֆղանստանում «Թալիբանի» դեմ պայքարի համար անհրաժեշտ ռազմական ենթակառուցվածքի մաս օգտագործելու նախաձեռնությանը:

ՌԴ-ի համար ԱՔՀ-ում հետխորհրդային տարածաշրջանը և նրա հարավկովկասյան ուղղությունը կարևորագույն գործոն էին, որտեղ նոր կարգավիճակ ձեռք բերած հարևան երկրների հետ փորձում էր արդի իրողություններին համահունչ հարաբերություններ հաստատել: Դրանք, իհարկե, տարբեր նպատակներ էին հետապնդում՝ պայմանավորված այն բանով, թե հարաբերման մյուս սուբյեկտը որ երկիրն է, և ինչ է փոխվել անկախացման այս շրջանում նրանց միջև: Հետաքրքիր է, որ դեռևս այս շրջանում Մոսկվան որոշել էր հետխորհրդային տարածաշրջանի երկրների հետ իր հարաբերություններում օգտագործել ինտեգրացիոն միավորներ ստեղծելու գործելաոճը, որի միջոցով ինչպես անհատական, այնպես էլ հավաքական տարաբնույթ ձևաչափեր էր կիրառելու: Ըստ ՌԴ քաղաքական նպատակներ մշակող շրջանակների՝

⁹ Ст'ю Добрынин А. Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962-1986). Гл. 4. М.: Центрполиграф, 2016:

¹⁰ Շ. Բասակի զինյալների կողմից Բուդյոնովսկի հիվանդանոցի գրավում (1995 թ.), պայթյուններ Մոսկվայի, Վոլգոդոնսկի և Բույնակսկի բնակելի տներում (1999 թ.):

իրենց համար նախկին ԽՍՀՄ տարածքում ամենահեռանկարային ինտեգրացիոն նախագիծը պետք է դառնար 1999 թ. ձևավորված ՌԴ և Բելառուս միութենական պետությունը, որի ուղղությամբ գործուն քայլեր ձեռնարկվել էին դեռևս 1996-ից:

Ավելին, 2001 թ., զարգացնելով 1994 թ. Մոսկվայի համալսարանում Ղազախստանի նախագահ Ն. Նազարբանի հնչեցրած գաղափարը, Ղրղզստանը, Տաջիկստանը, Ուզբեկստանը (և Հայաստանը՝ դիտորդի կարգավիճակում) արդեն առկա Մաքսային միության հիմքի վրա ձևավորեցին Եվրասիական տնտեսական համայնքը (*ԵվրԱզԷՄ*), որի նպատակն էր Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորումը: Իսկ մեկ տարի անց այդ նույն երկրները (բացառությամբ Ուզբեկստանի) Հավաքական անվտանգության պայմանագիրը (1992 թ.) վերափոխեցին հավաքական անվտանգության ապահովման միջազգային կազմակերպության, որը կոչվեց Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպություն (ՀԱՊԿ):

Ռուսական նախաձեռնություններին զուգահեռ՝ հետխորհրդային տարածաշրջանում տեսանելի էր նաև այլ միտում, որը իրողություն էր դառնում հիմնականում արևմտյան գործընկերների քաղաքական ու տնտեսական հովանավորության ներքո: Մասնավորապես ինտեգրացիոն «միջուկից» ՌԴ-ից աստիճանաբար հեռանում էին որոշ երկրներ, օրինակ՝ Վրաստանը, Ուկրաինան, Ադրբեջանը և Մոլդովան, որոնք 1997 թ. կազմավորել էին ՎՈՒԱՄ-ը: Նրանց հետ կապերը պահպանելու համար ՌԴ-ն նախաձեռնեց երկկողմ և բազմակողմ մի շարք հարթակներ: Չնայած ՎՈՒԱՄ-ի գոյությանը՝ ՌԴ-ն ջանքեր էր գործադրում Կիևին վերադարձնելու իր հետ գործակցային հարաբերությունների խորացման միջակայք, որի դրսևորումը երկար բանակցություններից հետո եղավ 1997 թ. մայիսին նրանց միջև ստորագրված «Բարեկամության, համագործակցության և գործընկերության մասին» պայմանագիրը, ինչպես նաև ՌԴ-ի Սևծովյան նավատորմի ներկայությունը Ղրղիմում ապահովող հասուկ համաձայնագիրը: 2003-2004 թթ. ՌԴ-ն այս քայլերը ձեռնարկեց Ուկրաինային ներգրավելու բազմակողմ ինտեգրացիոն համատեղ նախագծերին. մասնավորապես խնդիր էր դրված, որ Կիևը ստորագրի Միասնական տնտեսական տարածքի մասին համաձայնագիրը (որը կմիավորեր ՌԴ-ն, Ուկրաինան, Բելառուսը և Ղազախստանը), որը սակայն ձախողվեց «Նարնջագույն հեղափոխության» հետևանքով:

Ինտեգրացիոն ծրագրերում նախաձեռնող լինելուց զատ՝ ՌԴ քաղաքականությունը հետխորհրդային և հատկապես կովկասյան տարածաշրջանում ածանցվում էր նաև այնտեղ առկա հակամարտությունները խաղաղ լուծելու գործընթացներում կարևոր ու ազդեցիկ դերակատարի գործոնից. դա վերաբերում էր ինչպես Մոլդովայում Մերձդնեստրյան հակամարտությանը, այնպես էլ արխազական ու հա-

րավօսական հակամարտությանը Վրաստանում և իհարկե՝ ԼՂ հակամարտությանը Ադրբեջանում:

1997-ից, որպես ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահներից մեկը (ԱՄՆ-ի և Ֆրանսիայի հետ), ՌԴ-ն մասնակցել էր Ղարաբաղյան խնդրի վերջնական կարգավորման տարբեր ծրագրերի մշակմանը և մաքոքային դիվանագիտությանը: Այսպես, օրինակ, ըստ 1996-ին Մոսկվայի կազմած «փաթեթային» տարբերակի՝ առաջարկվում էին Ստեփանակերտի և Երևանի կողմից Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության ճանաչում և նրա կազմում ինքնավարության ամենից բարձր կարգավիճակով ԼՂ-ի պետաիրավական միավորի ստեղծում: Քանի որ այդ նախագիծը մերժվել է ինչպես Ադրբեջանի, այնպես էլ Լեռնային Ղարաբաղի կողմից, ՌԴ-ն, ԱՄՆ-ն և Ֆրանսիան հանդես են եկել կարգավորման «փուլային» տարբերակի առաջարկով, որի համաձայն՝ առաջին փուլը կներառեր ԼՂ-ի որպես «անկլավի» վերացումը, Հայաստանի և ԼՂՀ-ի միջև Լաչինի միջանցքի պահպանումը՝ 1992-1994 թթ. պատերազմի ժամանակ անջատված յոթ շրջանները Ադրբեջանին վերադարձնելու դիմաց (ԼՂ «անվտանգության գոտի»), Հայաստանի շրջափակման վերացում, ինչպես նաև անվտանգության գոտու սահմաններում միջազգային խաղաղապահ ուժերի վերահսկողություն, իսկ երկրորդ փուլում կհստակեցվեր ԼՂ-ի կարգավիճակը Ադրբեջանի սահմաններում: Այս տարբերակը ևս Ստեփանակերտի և Երևանի իշխանությունները մերժեցին:

Այս ժամանակահատվածում բարդ էին ՌԴ-ի հարաբերությունները Վրաստանի հետ, որի պատճառը Աբխազիայի և Հվ. Օսիայի շուրջ ձևավորված իրավիճակն էր: Չնայած հակամարտության հատուկենտ բռնկումներին (իրադարձությունները Գալիի շրջանում 1996 թ. և Կոդորի կիրճում՝ 2001 և 2006 թթ.), վրաց-աբխազական դիմակայությունը այս ժամանակահատվածում չհանգեցրեց ռազմական լայնածավալ գործողությունների՝ Վրաստանում ՄԱԿ-ի դիտորդական առաքելության և ռուս զինծառայողներով համալրված ԱՊՀ Հավաքական ուժերի տեղակայված լինելու շնորհիվ: Նման զարգացում է նկատվել նաև վրաց-հարավօսական հակամարտությունում, որտեղ 2004 թ. իրավիճակի սրումը պատերազմի չվերածվեց ՌԴ-ի, Վրաստանի և Հվ. Օսիայի ներկայացուցիչներից բաղկացած խառը վերահսկողական հանձնաժողովի գործունեության շնորհիվ:

Այնուամենայնիվ, չնայած ՌԴ և Վրաստանի հարաբերություններում դիպլոմատիայի համագործակցությանը (ինչպես, օրինակ, 2003-2004 թթ. Աջարիայի ճգնաժամի ժամանակ), Անդրկովկասում ստեղծված ստատուս քվոն խախտվեց է 2008 թ. օգոստոսին, երբ վրացական իշխանությունները ռազմական ներխուժում ձեռնարկեցին Հվ. Օսիա՝ անմիջականորեն հարձակվելով նաև այնտեղ տեղակայված ռուս խաղաղապահների վրա:

2008 թ. ՌԴ նախագահ ընտրվեց Դ. Մեդվեդևը, որը հուլիսի 15-ին հրամանագիր ստորագրեց ԱԲՀ-ն խմբագրելու վերաբերյալ: Հայեցակարգը, որի հիմքում 2000-ի համաձայնագիրն էր, այնուամենայնիվ պարունակում էր որոշակի տարբերակիչ գծեր, մասնավորապես.

- Խմբագրված հայեցակարգի գործառնական առաջնահերթություններից էր դարձել «միջազգային իրավունքի գերակայությունը»:

- «ՌԴ արտաքին քաղաքականության ձևավորում և իրականացում» բաժնում առաջին անգամ հիշատակվում էր ՌԴ կառավարության կարևոր դերը, ինչն ընկալվեց որպես երկրի արտաքին քաղաքական կուրսի վրա վարչապետի ազդեցության դրսևորում:

Նոր հայեցակարգի հիմնական փոփոխությունները վերաբերում էին ոչ թե արտաքին քաղաքականության ռազմավարության «տառին», այլ «ռզուն», որը, չնայած արտաքին քաղաքական ուղեգծի շարունակականությանը, հարստացավ նոր միտումներով: Մասնավորապես, հենց այս շրջանում ՌԴ-ն առաջ քաշեց մի շարք ընդգրկուն նախաձեռություններ, որոնք ուղղված էին համաշխարհային և տարածաշրջանային ամենատարբեր հարցերի շուրջ տարաձայնությունները մեղմելուն (առավելապես Արևմուտքի երկրների հետ):

Շարունակելով պաշտպանել միջազգային խնդիրների լուծման ժամանակ «հավաքական հիմքերի» զարգացման անհրաժեշտության թեզը՝ ՌԴ-ն այս ժամանակահատվածում առաջ քաշեց «ցանցային դիվանագիտության» հայեցակարգը, որը հակադրվում էր ռազմաքաղաքական դաշինքների բազմակողմ փոխգործակցության թեզին. «ցանցային դիվանագիտությունը» ենթադրում էր խնդիրների լուծման համար ստեղծել «ճկուն» կառույցներ, որոնք բաց կլինեն շահագրգիռ բոլոր երկրների համար և չեն պահանջի բյուրոկրատական նոր կառույցների ձևավորում (այսինքն՝ կազմակերպությունում ստեղծել մշտապես գործող քարտուղարություն, ընդունել կանոնադրություն և այլն)¹¹:

Բազմիցս արտահայտվելով Չինաստանի, Հնդկաստանի, դինամիկ զարգացող այլ պետությունների «G-8»-ի աշխատանքների ներգրավելու օգտին՝ ՌԴ-ն 2008-ին կանգնած էր «G-20»-ի գազաթնաժողովի ակունքներում, որը հետագայում դարձավ աշխարհի երկրների ֆինանսատնտեսական զարգացման առանցքային ասպեկտները բազմակողմ համակարգելու առաջատար համաժողով: Մեկ տարի անց Եկատերինբուրգի գազաթնաժողովում սկզբնավորվեց Բրազիլիայի, ՌԴ-ի, Հնդկաստանի, Չինաստանի ներկայացուցիչների ամենամյա հանդիպումների պրակտիկան, որը 2011-ին ՀԱՀ-ի ներգրավմամբ վերափոխվեց մշտապես գործող միավորման՝ ստանալով «BRICS» անվանումը: Ի վերջո, հենց ՌԴ-ն էր, որ, գազի ոլորտում գործողությունների համակարգման շուրջ պայմանավորվածության հասնելով Քաթարի հետ, վճռորոշ դեր

¹¹ Ст' u Интервью Президента РФ Д.А.Медведева информационному агентству Рейтер. 25 июня 2008г.: <http://www.kremlin.ru/events/resident/transkripts/542>.

խաղաց Մոսկվայում 2008-ին «Գագ արտահանող երկրների ֆորումի» իրավաբանական ձևակերպման հարցում: Այն առավել հայտնի է որպես «գագային ՕՊԵԿ»¹²:

ՌԴ-ի և ԱՄՆ-ի հարաբերությունների «վերաբեռնման» շրջանակներում սպառազինությունների վերահսկման ոլորտում գլխավոր ձեռքբերումներից էր 2010-ին «Ռազմավարական հարձակողական սպառազինությունների կրճատման մասին» պայմանագրի ստորագրումը: Դրանով Մոսկվան և Վաշինգտոնը պարտավորվել են երկուստեք կրճատել «ռազմավարական կրիչները՝ հասցնելով դրանք մինչև 700 միավորի, դրանց վրա թողնել մինչև 1550 միջուկային մարտագլխիկ, իսկ «միջուկային եռամիացության» արձակման կայանքները հասցնել 800 միավորի» միաժամանակ թույլ տալով անհատապես որոշել սեփական ռազմավարական հարձակողական սպառազինությունների կառուցվածքն ու կազմը¹³:

Վերադառնալով հետխորհրդային տարածքին՝ նշենք, որ ինչպես և նախորդ տարիներին, ՌԴ արտաքին քաղաքական հիմնական ակտիվությունը կենտրոնացած էր ինտեգրացիոն գործընթացները տարբեր ձևաչափերով շարունակելու և բազմաթիվ հակամարտությունների կարգավորմանն աջակցելու վրա: Օրինակ, շարունակելով հումանիտար համագործակցության զարգացման ուղղությամբ աշխատանքը, 2011-ին ՌԴ-ն ԱՊՀ շրջանակներում կառույցի գործընկերների հետ ստորագրեց «Ազատ առևտրի գոտի» ստեղծելու համաձայնագիրը: Որոշակի հաջողություններ գրանցվեցին նաև ԵվրԱզԷՍ-ի շրջանակներում, որտեղ ինտեգրացիոն նախագծի երեք մասնակիցներ (ՌԴ-ն, Բելառուսը և Ղազախստանը) 2010 թ. հունվարի 1-ին ստեղծեցին Մաքսային միությունը, իսկ երկու տարի անց՝ Միասնական տնտեսական տարածքը¹⁴, որի շրջանակներում փաստորեն գործարկվեց հետխորհրդային տարածքում ինտեգրման առաջին վերագգային մարմինը՝ Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովը:

Թեև տարածաշրջանում հակամարտությունները «սառեցված» էին՝ այս շրջանում դրանց կարգավորման գործում նկատվեց Մոսկվայի միջնորդական ջանքերի ակտիվացում: ՌԴ-ն խաղաղություն պարտադրելու գործողությունները ավարտելուց հետո, որն իրականացվել էր 2008 թ. օգոստոսի 6-12-ը Հվ. Օսիայի և այնտեղ գտնվող ռուս խաղաղապահների վրա Վրաստանի հարձակման հետևանքները հաղթահարելու նպատակով, ընդունեց, այսպես կոչված, «Մեղվեդև-Մարկոզի»

¹² Տե՛ս Пресс-конференция по итогам российско-катарских переговоров. 12 февраля 2007г., www.kremlin.ru/events/president/pranscripts/24038.

¹³ Տե՛ս Подписан российско-американский договор о сокращении и ограничении СНВ. 8 апреля 2010г., www.kremlin.ru/events/president/transcripts/7396.

¹⁴ Տե՛ս Пресс-конференция Президента РФ Д. А. Медведева по итогам заседаний Высшего совета Евразийского экономического сообщества. 9 декабря 2010г., www.kremlin.ru/events/presidents/transcripts/9764.

2008 թ. օգոստոսի 12-ի պլանը և մի շարք լրացուցիչ կետեր, որոնց հիման վրա էլ իրականացվեցին ռուս խաղաղապահների դուրսբերումը Վրաստանից, իսկ վրացական զորքերի վերադարձը տեղակայման վայրեր, ԵՄ-ի ռազմական դիտորդների ներդրումը, ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի դիտորդների պահպանումը, ինչպես նաև Ժնևում միջազգային քննարկում անցկացնելը: Ավելին, այս իրավիճակում ՌԴ-ին այլ ընտրություն չէր մնում, քան պաշտոնապես ճանաչել Աբխազիայի և Հվ. Օսիայի անկախությունը, ինչն իր հերթին հանգեցրեց Մոսկվայի և Թբիլիսիի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների խզման:

Այս ժամանակահատվածում դիվանագիտական ակտիվության աճ էր նկատվում նաև ԼՂ հակամարտության գոտում, որի լուծման ուղղությամբ իր ջանքերը Մոսկվան ձգտում էր առաջ տանել ոչ միայն ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի ավանդական ձևաչափով, այլև ՌԴ նախագահ Դ. Մեդվեդևի միջնորդությամբ Հայաստանի և Ադրբեջանի նախագահների միջև ուղիղ բանակցություններ կազմակերպելու միջոցով (ընդհանուր առմամբ՝ 11 եռակողմ հանդիպում): Որպես կարգավորման հիմք ՌԴ-ն դիտարկել է 2009-2013 թթ. «G-8» և «G-20» գագաթնաժողովների շրջանակներում ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի եռանախագահող երկրների դեկլարների հայտարարությունները (ՌԴ, ԱՄՆ, Ֆրանսիա): Ենթադրվում էր ԼՂ-ի հարակից տարածքների վերադարձ Ադրբեջանին, ԼՂ-ին միջանկյալ կարգավիճակի շնորհում՝ ինքնակառավարման և անվտանգության երաշխիքների տրամադրման պարտադիր պայմանով, Հայաստան - Լեռնային Ղարաբաղ կապող միջանցքի պահպանում, ԼՂ-ի վերջնական իրավական կարգավիճակի հստակեցում՝ նրա ժողովրդի ազատ կամարտահայտման միջոցով, որը պետք է ունենար պարտադիր իրավական ուժ, փախստականների և ներքին տեղահանված անձանց նախկին բնակության վայրեր վերադառնալու իրավունքների տրամադրում, անվտանգության միջազգային երաշխիքների ապահովում (ներառյալ՝ խաղաղապահ գործողության անցկացում):

2012 թ. կրկին ՌԴ նախագահ դարձավ Վ. Պուտինը և իր պաշտոնավարումից մեկ տարի անց՝ 2013-ի փետրվարի 12-ին, հաստատեց արտաքին քաղաքականության հայեցակարգի հերթական տարբերակը: Ստեղծված ավանդույթի համաձայն՝ արտաքին քաղաքական գլխավոր փաստաթղթի այս տարբերակը ժառանգել է նախորդ հայեցակարգի կառուցվածքը՝ միայն «կոսմետիկ» փոփոխություններով: Առաջին անգամ հայեցակարգում պարբերությունների բաժանվեց և ամրապնդվեց մինչև օրս արդիական՝ տարածաշրջանային գերակայությունների հիերարխիան, որում աշխարհաքաղաքական «Եվրատլանտյան տարածաշրջան» բառակապակցությունը դուրս է մղել «Եվրոպա» և «ԱՄՆ» անվանումներով բաժինների ավանդական բաժանումը, իսկ «Լատինական Ամերիկան» առաջ էր անցել «Աֆրիկայից»: Որպես առանձին խնդիր՝ առանձնացվել էր «արտասահմանում տնտեսական

ներկայացուցիչների շահերի դիվանագիտական սպասարկումը»: Չնայած փաստաթղթի կառուցվածքում տեսանելի փոփոխությունների բացակայությանը՝ դրա ի հայտ գալը համընկավ ՌԴ-ի արտաքին քաղաքականության մեջ նկատվող տեկտոնական փոփոխություններին, որոնք բնութագրվում էին Արևմուտքի հետ բաց և տոտալ դիմակայության մեջ ՌԴ-ի հարկադրված ներգրավվածությամբ. նման իրողությունը չէր որոշում միայն արտաքին քաղաքականության հայեցակարգային հիմքերը, այլև նրա՝ որպես պետության գործողությունների բոլոր ուղղությունները:

2011 թ. Սիրիայում «լիբիական սցենարի» կրկնությանը, այսինքն՝ պետականության կործանմանն ընդդիմանալով՝ ՌԴ-ն ներքաշվեց Արևմուտքի երկրների հետ աշխարհաքաղաքական դիմակայության մեջ, որոնք քաղաքացիական պատերազմի սպառնալիքով պահանջում էին Ասադի հրաժարականը: Ջանալով Դամասկոսին պաշտպանել արտաքին ճնշումներից՝ Մոսկվան ձգտում էր արտաքին քաղաքական անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծել ազգային հաշտեցման և Սիրիայի ժողովրդի ապագան որոշելու հարցում: Հենց այդ պատճառով քննադատելով Ամերիկայի, Ֆրանսիայի և Արաբական երկրների լիգայի կազմակերպած և ՄԱԿ-ի «Սիրիայի աջակցման խումբը» շրջանցող գործողությունները՝ ՌԴ-ն նախաձեռնեց Սիրիայի վերաբերյալ համաժողով (Ժնև-1, 2012 թ., Ժնև-2, 2014 թ.) և հակամարտության կարգավորման բանակցային գործընթաց: Ավելին, հենց ՌԴ-ն մշակեց ճգնաժամից դուրս գալու ծրագիր¹⁵, ինչպես նաև աջակցեց, որ նույն թվականին Սիրիայի քիմիական զենքի զինանոցները ոչնչացվեն, և Դամասկոսը անդամագրվի «Քիմիական զենքի արգելման կազմակերպությանը»: Միաժամանակ, ահաբեկչական սպառնալիքը կանխելու նպատակով, որը պայմանավորված էր ԻԳԻԼ-ի, «Ջաբհաթ ան Նուսրայի» և ահաբեկչական այլ խմբավորումների ակտիվությամբ, ՌԴ-ն Դամասկոսի պաշտոնական իշխանությունների հրավերով 2015 թ. ռազմական գործողություն սկսեց՝ զուգահեռաբար Սիրիայում մի քանի ռազմակայաններ հիմնելով:

Իրադարձությունները Սիրիայում ռուս-ամերիկյան հարաբերություններում խորացող ճգնաժամի առաջին նախանշաններն էին, որ շուտով ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինի և ԱՄՆ նախագահ Բ. Օբամայի միջև հարաբերությունների սառեցման պատճառ դարձավ: Ավելին, Վաշինգտոնի կողմից ՌԴ ներքին քաղաքականության սուր քննադատությունը (Բոլտոնայա հրապարակում բողոքի ակցիաները ոստիկանական ուժի գործադրմամբ ցրելը, «Pussy Riot»-ի գործ, օտարերկրյա գործակալների մասին ՌԴ-ի օրենք և այլն), ինչպես նաև «Մազնիտսկուսկու»-ի ընդունումից հետո (2012 թ.) Մոսկվայի դեմ առաջին «պատժիչ

¹⁵ Նշյալ հակամարտությունն առաջացել է 2013-ին Սիրիական Գուտ քաղաքում քիմիական նյութերի կիրառմամբ գրոհի հետևանքով:

միջոցների» սահմանումը ամերիկա-ռուսական հարաբերությունները մտքրեցին սուր հակադրության փուլ:

2013-ից ի վեր հետխորհրդային տարածքում ՌԴ շահերը և նպատակները տեղավորվում էին ինտեգրացիոն նախագծերի խորացման ու նոր որակի համախմբման գործողություններում, որի առարկայական դրսևորումը 2014 թ. Եվրասիական տնտեսական միության (ԵԱՏՄ) ձևավորումն էր: Այն ՌԴ-ի, Բելառուսի և Ղազախստանի դիվանագիտական բազմամյա ջանքերի արդյունք էր, որին միացան նաև ՀՀ-ն և Ղրղզստանը: Ինչ վերաբերում է Ուկրաինային, որը երկար ժամանակ համարվում էր Եվրասիական ինտեգրման պոտենցիալ մասնակից, ապա երկրում բռնկված քաղաքացիական պատերազմը կանխելու ուղղությամբ ՌԴ-ի՝ որպես միջնորդի ջանքերը «նորմանդական քառյակի» (ՌԴ, Գերմանիա, Ֆրանսիա և Ուկրաինա) շրջանակներում ավարտվեցին 2015 թ. փետրվարի 12-ին Մինսկի համաձայնագրերի ստորագրմամբ: Հետագա իրողությունները, սակայն, փաստեցին, որ Ուկրաինան, միննույնն է, պոկվելու է հետխորհրդային այդ ձևաչափից, ավելին՝ ՌԴ-ի հետ նրա հարաբերություններն ընդամենը մի քանի տարի հետո դառնալու էին թշնամական:

ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինի 2016 թ. նոյեմբերի 30-ի հրամանագրով հաստատվեց երկրի արտաքին քաղաքականության հայեցակարգի վերջին խմբագրությունը. այն մինչ օրս գործող արտաքին քաղաքականության ուղենիշային և հիմնարար փաստաթուղթն է, որում ամփոփված են երկրի արտաքին քաղաքականության առանցքային սկզբունքները, առաջնահերթությունները, նպատակներն ու խնդիրները¹⁶: Հայեցակարգի այս տարբերակի նորամուծություններից կարելի է առանձնացնել հետևյալը.

- արտաքին քաղաքական գործունեության հիմնական նպատակների վերաձևակերպում. «ազգային շահերի ապահովում և ռազմավարական առաջնահերթությունների իրականացում»,

- նոր խնդիրների ավելացում, մասնավորապես, «ՌԴ-ի՝ որպես ժամանակակից աշխարհի ազդեցիկ կենտրոններից մեկի դիրքերի ամրապնդում» և «համաշխարհային տեղեկատվական տարածքում ռուսական ՁԼՄ-ների դիրքերի ամրապնդում, միջազգային գործընթացների վերաբերյալ ռուսական տեսակետը համաշխարհային հանրության լայն շրջանակներում լուսաբանում,

- ՌԴ-ի գործառական առաջնահերթություններից մեկի փոփո-

---

¹⁶ Նշենք, որ ըստ մամուլում տարածված տեղեկատվության, 2021-2022 թթ. ՌԴ-ում տեղի են ունեցել արտաքին քաղաքական հայեցակարգային սույն փաստաթղթի դրույթների խմբագրումներ, որոնք համապատասխանեցվել են աշխարհաքաղաքական ներկա իրողություններին ու ՌԴ-Արևմուտք սրվածության ներկա վիճակին, սակայն այն նման խմբագրմամբ դեռևս չի հանրայնացվել (В МИД РФ обсудили новую редакцию Концепции внешней политики России, <https://rg.ru/2022/05/16/v-mid-rt-obsudili-novuiu-redakciiu-koncepcii-vneshnej-politiki-rossii.html>):

խում. «արդար և կայուն աշխարհակարգի ձևավորում»,

- տարածաշրջանային առաջնահերթությունների բաժնում շեշտադրումների փոփոխություն. եվրատլանտյան ուղղությամբ դադարում էին որպես սուբյեկտներ շրջանառվել Արևելյան Եվրոպայի, Բալթիկայի և Բալկանների երկրները :

ՌԴ-ի արտաքին քաղաքականության առանցքային հայեցակարգային հիմքերից էր նոր աշխարհակարգի հիմունքների տեսլականը: Այդ կապակցությամբ ՌԴ-ն դեռ 1990-ականներից հանդես էր գալիս բազմակենտրոն¹⁷, բազմաբևեռ¹⁸ աշխարհ կառուցելու օգտին, որը հիմնված կլիներ աշխարհի տարածաշրջանները ներկայացնող ուժային կենտրոնների միջև փոխգործակցության բազմակողմ ձևաչափերի (միջազգային կազմակերպությունների և «ցանցային» դաշինքների), միջազգային իրավունքի և պետությունների միջև իրավահավասար, գործընկերային հարաբերությունների գերակայության վրա՝ պահպանելով միջազգային հարաբերություններում ՄԱԿ-ի կենտրոնական համակարգող դերը: Ընդ որում, նշենք, որ Մոսկվան իրեն համարում է աշխարհի այս բազմաբևեռ կառուցվածքի ինքնուրույն կենտրոն: Հարկ է նշել, որ բազմակենտրոն աշխարհակարգի ձևավորումը, որը տեղի է ունենում «երկբևեռ աշխարհից» անցնում կատարելու ճանապարհով՝ շրջանցելով «միաբևեռության» կարճ ժամանակահատվածը, ընկալվում է որպես օբյեկտիվորեն ձևավորվող գործընթաց, որը պատմական երկար ժամանակաշրջան է տևելու: Որպես գալիք փոփոխությունների նախանշան պետք է դիտարկել Արևմուտքի օբյեկտիվ թուլացումը և որպես հետևանք՝ ուժի նոր կենտրոնների քաղաքականապես և ֆինանսատնտեսապես հզորանալը, որը ժամանակակից աշխարհում մշակույթների, քաղաքակրթությունների բազմազանության, ինչպես նաև պետությունների ներքին զարգացման մոդելների արտացոլանքն է:

2016-ի հայեցակարգում առանցքային էր պետության կողմից ուժի կիրառման նախապայմանների ու լեգիտիմության հարցադրումը: ՌԴ արտաքին քաղաքականության 2016 թ. հայեցակարգի և 2014 թ. ռազմական դոկտրինի դրույթների համաձայն՝ նման գործողությունների իրականացման համար իրավական հիմքեր են ինքնապաշտպանության նպատակով ուժի կիրառումը (ՄԱԿ-ի կանոնադրության 51-րդ հոդվածի համաձայն), այդ թվում՝ զանգվածային ոչնչացման զենքերի տարածման և միջազգային ահաբեկչության, Միութենական պետության և ՀԱՊԿ-ի դաշնակիցների դեմ ագրեսիայի դեպքերում, խաղաղության պահպանման կամ վերականգնման (համաձայն ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի և հավաքական անվտանգության այլ կառույցների որոշումների), ինչպես նաև արտերկրում գտնվող ՌԴ քաղաքացիների

¹⁷ Տե՛ս **Козырев А. В.** Стратегия партнерства // Международная жизнь. 1994, № 5, էջ 9:

¹⁸ Տե՛ս **Примаков Е.М.** Международные отношения накануне XXI века: проблемы и перспективы // Международная жизнь. 1996, № 10, էջ 3-14:

պաշտպանության համար¹⁹:

Իսկ ինչ վերաբերում է ՌԴ դաշնակիցներին, թեև ըստ ռուսական ընկալման՝ իրենց միակ դաշնակիցները արժեքաբանական և ռեալպոլիտիկի առումով իրենց «բանական ու նավատորմն» են, այնուամենայնիվ ռազմաքաղաքական տեսանկյունից որպես դաշնակիցներ են դիտվում ՀԱՊԿ անդամ երկրները (Հայաստան, Բելառուս, Ղազախստան, Ղրղզստան, Տաջիկստան), որոնց վրա տարածվում է Հավաքական անվտանգության պայմանագրի 4-րդ հոդվածը, իսկ քաղաքական առումով ՌԴ-ն որպես դաշնակից է ընդունում նաև BRICS-ի, ՇՀԿ-ի, Լատինական Ամերիկայի, Աֆրիկայի, Ասիայի մի շարք պետություններին:

Հարկ է նշել, որ արտաքին քաղաքականության հայեցակարգային հիմքերի մասին դատողությունները թերի ու ոչ լիարժեք կլինեին՝ առանց հաշվի առնելու այն արժեքները, որոնց վրա նախ՝ ՌԴ-ն կառուցում է իր ազգային շահերի հայեցակարգը, ապա՝ դրանցով ներկայանում աշխարհին: ՌԴ-ի արտաքին քաղաքականության բարոյահոգեբանական ու արժեքային համակարգում կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում պահպանողականությունը, որը բխում է ուղղափառ քրիստոնեական ավանդույթից: Քննադատելով Արևմուտքին քրիստոնեական արժեքները զանց առնելու համար՝ ՌԴ-ն դիրքավորվում է որպես բարոյահոգեբանական այնպիսի ուղենիշների հենարան, ինչպիսիք են հասարակության մեջ կրոնի դերը, ավանդական ընտանիքը՝ որպես տղամարդու և կնոջ միություն, հայրենասիրությունը՝ բառի ամենալայն իմաստով և այլն, որոնք հատուկ են ոչ միայն քրիստոնեությանը, այլև համաշխարհային բոլոր կրոններին ու դավանանքներին:

Այսպիսով պետք է նշել, որ ՌԴ ԱԲՀ-ի հիմնադրույթները և հատկապես հետխորհրդային երկրների ու Հարավային Կովկասի նկատմամբ նրա քաղաքական կուրսը այնուամենայնիվ միատարր չեն: Այսպես օրինակ՝ օգտագործելով «մերձավոր արտասահմանն» ձևակերպումը՝ այն դիտարկում է մի քանի ենթատարածաշրջանների համատեքստում՝ արևելավրոպական ուղղություն (Բելառուս, Ուկրաինա, Մոլդովա), կովկասյան ուղղություն (Ադրբեջան, Հայաստան, Վրաստան, ինչպես նաև Աբխազիա և Հարավային Օսիա) և կենտրոնասիական ուղղություն (Ղազախստան, Ղրղզստան, Տաջիկստան, Թուրքմենստան և Ուզբեկստան): Ընդհանուր սահմաններ ունենալով յուրաքանչյուր ենթատարածաշրջանի հետ՝ ՌԴ-ն իր արտաքին քաղաքականությունը ածանցում է երեք հիմնական խնդիրների լուծման օրակարգից.

- ինտեգրացիոն տարբեր խմբավորումների և միջազգային կազմակերպությունների (ԱՊՀ, միութենական պետություն, ԵԱՏՄ, ՀԱՊԿ) ամրապնդում,

¹⁹ Ст' u Военная доктрина 2014г., <http://www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>.

- երկկողմ հարաբերությունների զարգացում պետություններից յուրաքանչյուրի հետ,

- «սառեցված» հակամարտությունների կարգավորում (Ուկրաինա-ՌԺՀ և ԼժՀ, Մոլդովա-Մերձդնեստր, Վրաստան-Աբխազիա և Հվ. Օսիա):

ԱՊՀ-ն համարելով ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո «քաղաքակիրթ քաղաքական ապահարգան»-ի կառույց և հետևողականորեն փորձելով այն զարգացնել՝ ՌԴ-ն նրա ինստիտուցիոնալ կայացմանն ուղղված իր ջանքերը զուգահեռեց երկու հիմնական կազմակերպությունների՝ ՀԱՊԿ-ի և ԵԱՏՄ-ի հիմնադրմանն ու զարգացմանը: Տրամաբանական ու հասկանալի է, որ ինտեգրացիոն նման բաղադրիչների զարգացումը ինչ-որ մի փուլից ենթադրելու էր այդ անդամ կազմակերպությունների միջև նոր որակի քաղաքական ինտեգրման հեռանկար, որը, սակայն, առնվազն 2022-ի դրությամբ առավել շատ խնդիրներ, քան լուծումներ, առավել շատ տարակարծություններ, քան դրանց հարթման մեխանիզմներ ունի: Հենց այս համատեքստում է հարկավոր դիտարկել ԵԱՏՄ-ն՝ որպես հետխորհրդային տարածքում ՌԴ շահերի տեսանկյունից ամենազիսավոր ինտեգրացիոն նախագիծ: Գնահատելով ԵԱՏՄ դերը՝ պետք է նշել, որ ստեղծելով և զարգացնելով այդ կազմակերպությունը՝ ՌԴ-ն երկու խնդիր է լուծում. նախ՝ հետխորհրդային տարածաշրջանը վերածել տնտեսական ներգրավման կենտրոնի, ապա ասիախաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի ինտեգրացիոն գործընթացներում ներդրումներ կատարել: Ընդ որում՝ այս նախագծի հիմնական «շարժիչը» մնում է հենց ՌԴ-ն, որի տնտեսության ծավալը կազմում է միավորման ընդհանուր շուկայի 90%-ը: Այսպիսով, փոխգործակցության հաջողությունը (առաջին հերթին՝ երկրների միջև ապրանքաշրջանառության աճը) ուղղակիորեն կախված է ռուսական տնտեսության վիճակից:

Ինչպես արդեն նշել ենք, ՌԴ-ն հետխորհրդային և կովկասյան տարածաշրջաններում քաղաքականության պլանավորումն իրականացնում էր ինտեգրացիոն և հակամարտությունների լուծման միջնորդական ներգրավվածության գործիքակազմով: Այդ առումով ՌԴ արտաքին քաղաքականության համար Հվ. Կովկասում ամենից բարդ հիմնախնդիրը ԼՂ հակամարտությունն էր, որը վերաճել էր միջազգայինի՝ իր մեջ ներգրավելով մրցակից շահեր ունեցող միջնորդ երկրների:

2020-ին Հվ. Կովկասի երկրների (հատկապես ՀՀ-ի ու Ադրբեջանի) միջև ուժային հավասարակշռության խախտմամբ պայմաններ ստեղծվեցին նույն թվականին ԼՂ հակամարտության բանակցային տրամաբանությունը տեղափոխելու «ինքնորոշման իրավունքի» տիրույթից դեպի «տարածքային ամբողջականության» տիրույթ: Դա բավականին շահեկան էր առաջին հերթին Ադրբեջանի համար, որը և 2020 թ. սեպտեմբերի 27-ին լայնածավալ հարձակման անցավ ԼՂ-Ադրբեջան

շփման գծի ողջ երկայնքով: 44 օր տևած ռազմական գործողությունների հետևանքով հայկական կողմը քաղաքական որոշում կայացրեց և ՌԴ միջնորդությամբ ստորագրեց նոյեմբերի 9-ի հայտնի հայտարարությունը: Այն փաստորեն միակողմանի կապիտուլյացիոն փաստաթուղթ էր, որը պարունակում էր Արցախի Հանրապետության ու ՀՀ-ի ազգային շահերի դեմ դրույթներ, որոնք հետագայում կարող էին ծնել նաև գոյութենական ռիսկեր երկու երկրների համար: ՌԴ նախաձեռնությամբ հաստատված հրադադարի կայունության համար Արցախում տեղակայվեցին ռուսական խաղաղապահ ստորաբաժանումներ, որոնք իրենց տրված խաղաղապահի մանդատով պետք է ապահովեն տեղի բնակչության անվտանգությունն ու կենսագործունեությունը, խաղաղության ռեժիմը:

Ամփոփելով կարելի է արձանագրել, որ ՌԴ ԱԶՀ-ի փոխակերպումները մի կողմից՝ ՌԴ-ում իշխանության փոխակերպման, մյուս կողմից՝ աշխարհում ուժային հավասարակշռության փոփոխության արդյունք ու դրսևորում էին: Այդ առումով ՌԴ արտաքին քաղաքականությունն ավանդաբար ռեակցիոն էր և փորձ էր համապատասխանեցնելու դա օրվա համաշխարհային աշխարհաքաղաքական օրակարգերին՝ դրանից առավելագույն օգուտներ քաղելու համար: Հարավային Կովկասը համարվում է Մոսկվայի կենսական շահերի ոլորտ, սակայն համաշխարհային մրցակցության, ՌԴ-ի և Արևմուտքի ծայրահեղ հակադրության պայմաններում այն վերածվել է նաև այլ երկրների ազգային շահերի իրացման վայրի, որին ՌԴ-ն ոչ միշտ է անհրաժեշտ չափով ու արագությամբ արձագանքում տարածաշրջանային գործընկեր որոշ երկրների ոչ միշտ ռուսական դիրքորոշմանը համահունչ մոտեցումների, Ուկրաինայում ՌԴ հատուկ գործողության ներկա փուլի բարդությունների, տնտեսական պատժամիջոցների և ՌԴ-ի ներսում քաղաքական իրավիճակի սրացումներից խուսափելու պատճառով:

АЛЕН ГЕВОНДЯН – Трансформация внешнеполитической концепции и ее южно-кавказской составляющей РФ до 2022г. – После распада СССР и приобретения независимости в РФ было сформулировано 5 концепций внешней политики (1993, 2000, 2008, 2013, 2016 гг.). В первые годы независимости Концепция решала задачи по адаптации РФ к новым геополитическим реалиям, определению ее роли и места. Далее главные задачи Концепции изменились. Была поставлена задача по реализации концепции многополярного мира и в этом контексте активизировать сотрудничество с Китаем, Индией, и другими странами.

Отметим, что во всех своих концепциях первоочередную роль РФ отдавала постсоветскому пространству и Южному Кавказу. Москва с одной стороны активно сотрудничала со странами Южного Кавказа, с другой стороны - была посредником в решении региональных конфликтов, одновременно активизируя свои усилия по реализации интеграционных проектов с участием стран Южного Кавказа.

Ключевые слова: РФ, концепция внешней политики, Южный Кавказ, ОДКБ, ЕВРАЭС, интеграция, конфликты, Нагорный Карабах, Республика Армения, Азербайджан

ALEN GHEVONDYAN – *The Transformation of the Russian Federation Foreign Policy Doctrine and its South Caucasus Component until 2022.* – Since the collapse of the Soviet Union and restoration of the independence Russian Federation has developed 5 foreign policy doctrines (1993, 2000, 2008, 2013, 2016). Right after the restoration of the independence the main purpose of the foreign policy doctrines was to adapt to the new realities and fix Russia's role in it. Later, it was changed. The main goal became the realization of multipolar policies, including cooperation with China, India, and other countries.

It is worth mentioning that in all Doctrines special importance has been attributed to the post-soviet region, including the South Caucasus. On the one hand Moscow was actively cooperating with the South Caucasian States, from the other hand it was trying to engage in existing conflict resolution formats as a mediator. Simultaneously Russia was pushing South Caucasian States to engage in the ongoing integration initiatives.

Key words: *RF, foreign policy doctrine, South Caucasus, CSTO, EEU, integration, Nagorno Karabakh, the Republic of Armenia, Azerbaijan*